

УДК 378

С. Е. Мороз,
аспірант

(Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка)
smor@meta.ua

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ-ЕКСПЕРТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ МИТНИХ ПОСЛУГ

Педагогічне моделювання являє собою свідому діяльність з конструювання особливих педагогічних умов, які у системі навчально-виховних заходів спрямовуються на вдосконалення кінцевого результату – якості професійної підготовки випускника ВНЗ. Стрімке зростання зовнішньої торгівлі вимагає нових підходів до підготовки товарознавців, які у якості митних посередників, за умов відповідної підготовки, зможуть забезпечувати безперешкодний рух товарів через митний кордон. У зв'язку з вищезначеним набуває актуальності пошук шляхів удосконалення підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг.

Постановка проблеми. Незважаючи на значний досвід вищої школи у підготовці товарознавців, сьогодні, на наш погляд, якість їх підготовки не відповідає потребам ринку. В умовах поглиблення глобалізаційних та євроінтеграційних процесів в Україні, які суттєво змінили вигляд сучасного товарообігу, від майбутніх фахівців з товарознавства роботодавці очікують окрім традиційних знань і умінь, готовності надавати митно-брокерські послуги. У зв'язку з цим проблема пошуку ефективних шляхів підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг набуває особливої актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання підвищення якості підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності активно обговорюються у педагогічних колах. Н. Бібік, Є. Бондаревська, Л. Ващенко, В. Введенський, І. Зимня, І. Ісаєва, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, С. Раков, О. Савченко, А. Хуторської констатують, що накопичення знань саме по собі втратило колишню цінність, що зміна принципів адаптивності на принципи компетентності у освітньому процесі є об'єктивною вимогою часу. Науковці також звертають увагу на проблеми невідповідності сучасної професійної освіти структурі потреб ринку праці, відсутності ефективної взаємодії навчальних закладів з роботодавцями, професійними асоціаціями, бізнесом, нерозвиненості форм і механізмів участі суб'єктів підприємницької діяльності у питаннях освітньої політики.

Оскільки досліджувана нами проблема пов'язана з необхідністю узгодження потреб ринку праці з можливостями системи освіти, її розв'язання можливе за умови комплексного підходу і використання такої моделі підготовки майбутніх товарознавців-експертів, яка б збалансувала інтереси студентів, ВНЗ та роботодавців і забезпечила конкурентоспроможність випускників.

Проблема розробки моделі фахівця не нова для педагогіки вищої школи, про що свідчать численні наукові дослідження з використанням різних концептуальних підходів. Приміром, А. Вербенець, В. Буданов, А. Дахін, І. Зязюн, М. Катаєва, І. Колесникова, Л. Красюк, В. Кремень, В. Кушнір, Н. Масюков, О. Савченко, С. Смірнов присвятили свої наукові роботи аналізу методологічних засад моделювання у педагогічній діяльності; Г. Журавльов, Б. Ломов, В. Рубахін вивчали психологічні аспекти моделювання процесу навчання. Досвідом вирішення проблем удосконалення професійної підготовки фахівців митної галузі діляться Г. Багрій, І. Грязнов, В. Лєсков, О. Миропольська, О. Нагорічна, М. Поліщук, О. Павленко.

Моделі професійної компетентності фахівців з товарознавства і експертизи в митній справі розроблялися Г. Багрій, О. Пахолук, О. Передрій, М. Поліщук, однак дослідження вищезначених науковців стосуються формування компетентності митників і не вирішують проблеми формування готовності товарознавців-експертів до діяльності на ринку митних послуг.

Метою даної статті є проектування моделі процесу підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг.

Виклад основного матеріалу. Потреби суспільства у фахівцях ринку митних послуг можна розглядати як вимогу до системи освіти щодо професійної підготовки майбутніх товарознавців-експертів до діяльності в інфраструктурі митного посередництва. Відповідності результатів освітнього процесу запитам ринку праці можна досягти за допомогою методів педагогічного проектування і моделювання.

Модель спеціаліста є одним із найважливіших понять педагогіки вищої школи і являє собою набір вимог, які пред'являються до випускника у процесі майбутньої професійної діяльності. Модель завжди виділяє певні аспекти, елементи цілого, робить їх більш наочними, детально їх представляє, при цьому передбачається, що всі складові підпорядковуються базовій (вихідній) ідеї моделі. Під час проектування і реалізації умов навчання майбутніх фахівців науковці найчастіше розробляють модель діяльності і модель підготовки.

Модель діяльності орієнтована на вивчення сфери діяльності фахівця відповідного профілю, опис умов праці, необхідних знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, характеризує систему вимог до кінцевого результату навчання. Згідно стандарту [1] результати навчання визначаються як *сукупність компетентностей*, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, які набув студент після завершення освітньої / навчальної програми або її окремого компонента.

Слід зазначити, що у педагогічних дослідженнях відсутній єдиний підхід до трактування сутності і співвідношення понять "готовність", "компетенція", "компетентність". Ми погоджуємося з А. Хуторським, який розглядає компетенцію як задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки, а компетентність – як володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмету діяльності. Також ми поділяємо точку зору Ю. Татура, який розглядає *компетентність*, як *підтверджену готовність* індивіда (спеціаліста) використовувати весь свій потенціал (знання, вміння, досвід та особисті якості) для успішної діяльності у певній соціальній або професійній області.

Модель підготовки визначає конкретні вимоги до освітнього процесу у вищій школі і дає відповідь на питання, що потрібно майбутньому фахівцю для успішного функціонування. Вимоги моделі фахівця є системоутворюючим фактором відбору змісту навчання і форм його реалізації у навчальному процесі, а також визначають якості, професійно важливі для кожної конкретної спеціальності. Схематично вищезначені моделі представлені на рис. 1.

Рис. 1. Етапи моделювання процесу підготовки фахівця.

У процесі моделювання на етапі передпроектного обстеження нами було вивчено специфіку професійної діяльності товарознавців-експертів на ринку митних послуг. З'ясовано, що на ринку послуг, які склалися у митному секторі, безсумнівно, домінують брокерські фірми, основна мета діяльності яких – надання послуг з декларування товарів [2: 802]. Оскільки, на нашу думку, якість підготовки товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг безпосередньо залежить від того, наскільки чітко встановлені вимоги до кваліфікації майбутніх фахівців, нами було проаналізовано:

- вимоги законодавчих та нормативно-правових актів України, що регламентують діяльність декларантів, у т. ч. кваліфікаційні вимоги до представника митного брокера, затверджені наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державної митної служби України "Ліцензійні умови впровадження посередницької діяльності митного брокера" від 13 травня 2009 р. № 89 / 445;
- кваліфікаційні характеристики представників митних брокерів, що здійснюють діяльність у Полтавському регіоні;
- освітньо-кваліфікаційні характеристики (бакалаврів, спеціалістів, магістрів) майбутніх фахівців спеціальності "Товарознавство та експертиза у митній справі";
- міжнародні професійні стандарти Всесвітньої митної організації з підготовки митників [3].

Ми також уважно ознайомилися з педагогічними дослідженнями, присвяченими проблемам професійної підготовки фахівців митної галузі. З'ясувалося, що більшість сучасних дослідників пов'язують готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності з розвитком особистісних та професійних якостей на рівні, відповідному вимогам соціуму. Приміром, О. Нагорічна серед компонентів готовності митників до професійної діяльності виділяє: інтелектуальний, мотиваційний, емоційно-вольовий, практичний, соціальний, фізичний, оцінювальний [2]. О. Миропольська до професійних компетентностей митників та їх складових (компетенцій) відносить: структурно-особистісну компетентність (професійні знання; оперативність мислення; самостійність); функціонально-особистісну компетентність (готовність до дій, ініціативність; працездатність і витривалість; відповідальність); діяльнісно-процесуальну компетентність (здатність до лідерства; накопичення та творче застосування професійного досвіду; професіоналізм у керівництві роботою підрозділу). А. Галімов, В. Зелений, О. Корнійчук, В. Лесков звертають увагу на значення етико-психологічного компонента особистості майбутнього митника. Г. Багрій, О. Павленко відзначають важливість комунікативної складової. М. Поліщук до переліку особистісних професійно важливих якостей, якими повинні володіти

компетентні фахівці з товарознавства і експертизи у митній справі, відносить патріотизм; інтернаціоналізм; гуманізм; колективізм; справедливість; чесність; безкорисливість; дотримання законності; добросовісність; сумлінність; відповідальність; співчуття; співучасть; співпереживання.

Проведений у рамках дослідження аналіз літератури свідчить про те, що, незважаючи на багатоаспектність наукових розвідок, педагоги, моделюючи процес підготовки майбутніх фахівців митної галузі до професійної діяльності, акцентують свою увагу на формуванні структури особистості. Ми погоджуємося із думками науковців, які вважають, що у сучасних умовах на перший план висувається не готовий набір професійно-технічних навичок, а діяльнісно-організаційна здатність людини "рости" у професії, вміння аналізувати свій професійний рівень, швидко створювати, "конструювати" чіткі професійні навички, виявляти й освоювати нові знання і професійні зони відповідно з мінливими вимогами ринкової ситуації, глобалізацією суспільства.

У сучасних умовах набуває важливого значення змістовий контекст освіти, в якому будуть формуватися компоненти професійної готовності майбутніх товарознавців-експертів. З метою актуалізації змісту освіти запитам ринку, нами було проведено дослідження у формі експертного опитування спеціалістів, що надають митні послуги у Полтавському регіоні та визначено професійні складові, якими повинні володіти претенденти на вакантні посади [4]. Відповідно до отриманих результатів було розроблено зміст варіативних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки товарознавців-експертів у ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі" і удосконалено навчальні плани підготовки фахівців спеціальності "Товарознавство та експертиза у митній справі". При цьому ми враховували, що знання теорії митної справи повинні співвідноситись із знаннями про технологію митно-брокерського обслуговування відповідно до конкретних умов застосування цих знань у професійній діяльності митних посередників. Саме тому зміст фахових дисциплін було трансформовано у систему навчальних задач професійного спрямування; у процесі викладання перевага віддана інноваційним педагогічним технологіям і рефлексивно-інноваційним методам, а окремими складовими проекту виділено інноваційне освітнє середовище і практичну підготовку.

Під час конструювання моделі нам важливо було застосувати такі педагогічні умови, в яких за допомогою використання задачного, імітаційно-моделюючого, проектного і контекстного прийомів і способів навчання студенти могли б навчитися:

- самовизначатися, адаптуватися, будувати власні програми дій у абсолютно різних професійних ситуаціях митно-брокерської діяльності;
- бути спроможними доцільно та ефективно діяти за різних обставин;
- об'єднувати окремі професійні дії (класифікація товару, визначення митної вартості, обрання митного режиму, визначення країни походження, нарахування митних платежів тощо) у системи, необхідні для успішного виконання посередницької діяльності на ринку митних послуг в цілому.

На нашу думку, окрім вищезначених педагогічних умов, розв'язанню проблеми професійної підготовки майбутніх товарознавців-експертів сприятиме застосування у навчальному процесі системомисленевої і системомиследіяльнісної методології Г. Щедровицького. Ми цілком поділяємо твердження засновника організаційно-діяльнісного ігрового методу про те, що "перевага організаційно-діяльнісної гри порівняно з іншими формами підготовки полягає в тому, що вона ставить індивідів у реальні умови комунікативної та мисленевої взаємодії з колективом при необхідності здійснити робочий процес, але водночас, як будь-яка гра, робить порівняно легким подолання усталених структур і норм професійної предметної роботи і таким чином створює для індивідів сприятливі умови для самодіяльності, самоорганізації і розвитку" [5].

Інтерпретація існуючого змісту освіти у діяльнісну форму у заданій прогнозованими компетенціями системі координат дозволяє відтворювати у навчальному процесі ті типи мислення, які сприяють формуванню необхідних здібностей майбутніх фахівців. Організаційно-діяльнісні ігри (ОДІ) забезпечують освоєння "знань у дії" через організацію входження у дію, організацію рефлексії дії у спроектованих умовах та ініціюють механізми професійного саморозвитку товарознавців-експертів, що працюватимуть на ринку митних послуг. Інтегральний механізм ОДІ сприяє реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі, дозволяє експериментувати з багаточисельними конфігураціями зв'язків між окремими елементами митно-брокерської діяльності, створює умови для структурування фахових знань, що є передумовою успішного розв'язання проблемних ситуацій, які можуть виникати у майбутній професійній діяльності.

Оскільки саме по собі засвоєння теоретичного знання проблему готовності не вирішує, ми окремо виділили *адаптаційну* складову, роль якої допомогти подолати так званий "бар'єр входження" у професію і забезпечити безперешкодну ефективну інтеграцію молодих фахівців у сферу праці. Підприємництво передбачає самостійність випускників, автономність і впевненість у собі, тому професійне становлення молодого фахівця сфери митних послуг неможливе без прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, розвитку професійної свідомості. Ці особисті якості, сформовані під час навчання у ВНЗ, можуть стати конкурентними перевагами майбутніх митних посередників.

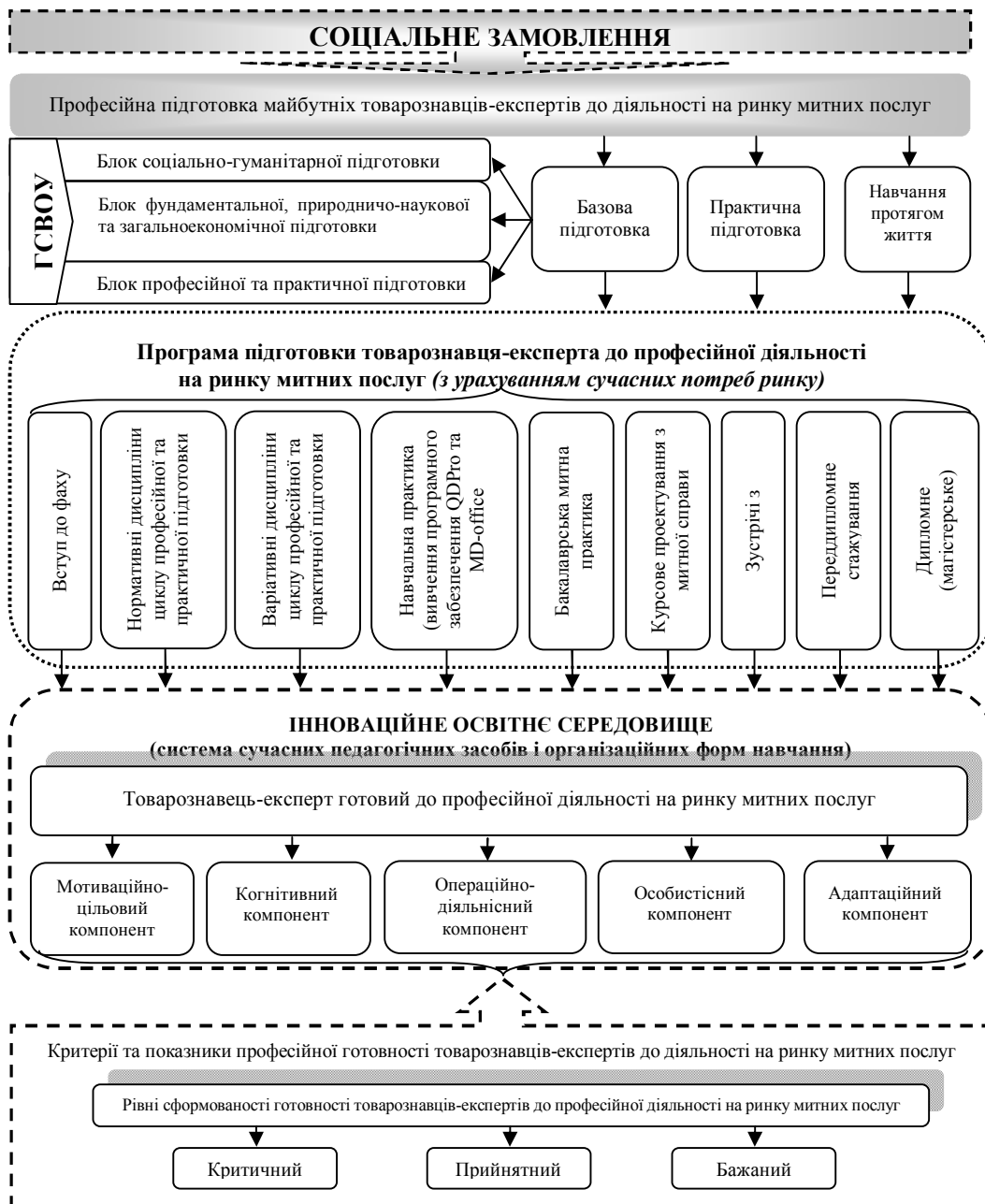

Рис. 2. Модель професійної підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг.

Для здійснення професійної діяльності на ринку митних послуг товарознавець-експерт повинен оволодіти системою знань та соціальним досвідом, що включає опанування технологіями митно-брокерської діяльності та алгоритмами її здійснення, мати сформовану мотивацію. У поелементний склад готовності майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг ми включили: *мотиваційно-цільовий компонент* як сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням митно-брокерської діяльності; *когнітивний компонент*, який пов'язаний із пізнавальною сферою майбутнього товарознавця-експерта і являє собою сукупність знань, необхідних для продуктивної діяльності на ринку митних послуг; *операційно-діяльнісний компонент* – сукупність вмінь та навичок практичного вирішення завдань у процесі надання митних послуг; *особистісний компонент* – сукупність особистісних якостей, важливих для виконання професійної діяльності.

У якості критеріїв сформованості готовності майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг ми розглядали:

– пізнавальну спрямованість під час вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки; професійну спрямованість; сформованість професійного мотиву; прагматичність мотивів здобуття освіти; прагнення до професійного саморозвитку і самоосвіти (мотиваційно-цільовий компонент);

– знання: митного законодавства; міжнародної практики декларування товарів, методів визначення митної вартості, систем класифікації та кодування товарів; правових засад державної митної справи та інституту посередницьких послуг у галузі митної справи; порядку і умов переміщення товарів через митний кордон України; процедур митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України; митних режимів та умов їх застосування; механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; умов та порядку справляння митних платежів; порядку запобігання митним правопорушенням; комп'ютерних технологій для здійснення митно-брокерської діяльності; усвідомленість та міцність знань, умінь, навичок та способів діяльності на ринку митних послуг; уміння оперувати професійним понятійним апаратом; побудову власного алгоритму дій; творче застосування знань (когнітивний компонент);

– оволодіння професійно значущими для ринку митних послуг знаннями, вміннями і навичками, у т. ч. комп'ютерними технологіями, що забезпечують митно-брокерську діяльність; оволодіння технікою аналізу умов, в яких має відбуватися управління ризиками під час декларування товарів, включаючи отримання інформації, її обробку; оволодіння навичками декларування товарів (операційно-діяльнісний компонент);

– установку на творчий професійний пошук і досягнення ефективних результатів під час здійснення митно-брокерської діяльності; сформованість професійного кругозору; професійну усталеність; професійну спостережливість; прагнення до самореалізації у професійній діяльності; прагнення до творчих досягнень у професійній діяльності; особистісну значущість творчо-пошукової діяльності у предметній сфері митної науки та системі ціннісних орієнтацій (особистісний компонент).

Модель підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг представлена на рис. 2.

Сукупність виділених критеріїв дозволила охарактеризувати рівні готовності майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг: критичний, прийнятний, бажаний.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонована модель містить цільовий, змістовий, організаційно-технологічний та результативний блоки і реалізує визначені нами педагогічні умови підготовки майбутніх товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг протягом усього періоду навчання. Подана модель впроваджується у ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі". Завданнями подальшого дослідження є уточнення компонентів моделі в процесі педагогічного експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Галуzeвий стандарт вищої освіти України ГСВОУ 6.030510-2012 : Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 0305 "Економіка і підприємництво" напряму підготовки 6.030510 "Товарознавство і торговельне підприємництво". – Видання офіційне. – Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України. – К. – 2012. – 32 с.
2. Нагорічна О. С. Компоненти та критерії готовності працівників митних органів до професійної діяльності : [зб. наук. праць Нац. акад. ДПСУ ім. Б. Хмельницького] / О. С. Нагорічна. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. ДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2007. – № 39, Ч. II – С. 120–122.
3. WCO PICARD Professional Standards. –World Customs Organization. Brussels. –2008. – 46 с.
4. Мороз С. Е. Формування готовності майбутніх товарознавців-експертів у митній справі до професійної діяльності як педагогічна проблема / С. Е. Мороз // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 1 (67). – С. 146–150.
5. Щедровицкий Г. П. Организационно-деятельностная игра как новая форма и метод активного обучения и воспитания в вузах и ИПК [Электронный ресурс] / Г. П. Щедровицкий. – Режим доступа : <http://www.fondgpr.ru/gp/biblio/rus/55>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Galuzevyi standart vyshchoi osvity Ukrainy GSVOU 6.030510-2012 : Osvitnio-kvalifikatsiina kharakterystyka bakalavra galuzi znan' 0305 "Ekonomika i pidpriemnytstvo" napriamu pidgotovky 6.030510 "Tovarovnavstvo i torgoveln'e pidpriemnytstvo" [The Branch Standard of Higher Education in Ukraine GSVOU 6.030510-2012 : the Educational and Qualification Characteristics of the Bachelor's Sphere of Education 0305 "Economics and Entrepreneurship" of the Direction of Preparation 6.030510 "Commodity Science and Trade Entrepreneurship". – Vidannia ofitsiine. – Ministerstvo osvity i nauky, molodi i sportu Ukrainy. – K. – 2012. – 32 s.
2. Nagorichna O. S. Komponenty ta kriterii gotovnosti pratsivnykiv mytnykh organiv do profesiinoi diial'nosti [Components and Criteria of the Customs Officers' Workers Preparation to the Professional Work]: [zb. nauk. prats' Nats. akad. DPSU im. B. Khmelnyts'kogo] / O. S. Nagorichna. – Khmelnyts'kyi : Vyd-vo Nats. akad. DPSU im. B. Khmelnyts'kogo, 2007. – № 39, CH. II – S. 120–122.
3. WCO PICARD Professional Standards. –World Customs Organization. Brussels. –2008. – 46 s.
4. Moroz S. E. Formuvannia gotovnosti maibutnykh tovaroznavtsiv-ekspertiv u mytnii spravi do profesiinoi diial'nosti yak pedagogichna problema [Future Commodity Experts' Preparation Formation to the Professional Work as the Pedagogical Problem] / S. E. Moroz // Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University]. – 2013. – Vyp. 1 (67). – S. 146–150.

5. Shchedrovitskii G. P. Organizatsionno-deiatel'nostnaia igra kak novaia forma i metod aktivnogo obucheniia i vospitaniia v vuzakh i IPK [The Organizational Activity Game as the New Form and Method of the active Teaching and Upbringing in the educational Establishments] [Elektronnyi resurs] / G. P. Shchedrovitskii. – Rezhym dostupu : <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/55>.

Матеріал надійшов до редакції 16.05. 2013 р.

Мороз С. Э. Моделирование процесса подготовки будущих товароведов-экспертов к профессиональной деятельности на рынке таможенных услуг.

Педагогическое моделирование представляет собой сознательную деятельность по конструированию особых педагогических условий, которые в системе учебно-воспитательных мероприятий направляются на совершенствование конечного результата – качества профессиональной подготовки выпускника ВУЗа. Стремительный рост внешней торговли требует новых подходов к подготовке товароведов, которые в качестве таможенных посредников, при соответствующей подготовке, смогут обеспечивать беспрепятственное движение товаров через таможенную границу. В связи с вышеизложенным приобретает актуальность поиск путей совершенствования подготовки будущих товароведов-экспертов к профессиональной деятельности на рынке таможенных услуг.

Moroz S. E. Modeling of the Training Process of Future Commodity Experts to the Professional Activity in the Customs Services.

Pedagogical modeling is a conscious activity of constructing special educational conditions in the system of educational activities aimed at improving the end result – the quality of graduates' vocational training. The rapid growth of foreign trade requires new approaches to preparing commodity experts, who as customs brokers, under appropriate training, will be able to ensure the free movement of goods across borders. In connection with the abovementioned, the urgency acquires training of future commodity experts to professional activities in the sphere of customs services.